

บทที่ ๒

ความเสื่อมของสังขารและความไม่ประมาทในมหาปริณิพพานสูตร

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาความเสื่อมของสังขาร ความไม่ประมาทในมหาปริณิพพานสูตร และประโยชน์ที่จะได้รับ ซึ่งมีใจความเกี่ยวกับความไม่ประมาทในสังขารทั้งหลาย ซึ่งถือว่าเป็นการสรุปคำสอนทั้งหมดที่ทรงสอนมาลงในความไม่ประมาทนี้

๒.๑ ความเป็นมาของมหาปริณิพพานสูตร

มหาปริณิพพานสูตร ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย มหาวรรค เป็นพระสูตรที่มีเนื้อหาสาระยาวมาก ดังนั้นท่านจึงจัดไว้ในทีฆนิกาย มหาวรรค เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของพระสูตร พบว่า มีลักษณะที่สำคัญ ๒ ประการ คือ (๑) ลำดับเหตุการณ์เชิงพุทธประวัติที่เกิดขึ้นภายในช่วง ๓ เดือน ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า และเหตุการณ์หลังพุทธปรินิพพานคือการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ (๒) หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัทภายในช่วง ๓ เดือน ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระองค์

๒.๑.๑ ลำดับเหตุการณ์เชิงพุทธประวัติ

๑. เรื่องวัสสการพราหมณ์ กล่าวถึงวัสสการพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะที่พระองค์ประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ แล้วทูลเล่าถึงการที่พระเจ้าอชาตศัตรูทรงมีพระประสงค์จะยกทัพไปตีแคว้นวัชชี เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสสอนปริหานิยธรรม ๗ แก่พระอานนทเถระ^๑

๒. เรื่องพระสารีบุตรเถระบันลือสีหนาท กล่าวถึงพระสารีบุตรเถระบันลือสีหนาทว่า ท่านเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ว่า ไม่เคยมี จักไม่มี และย่อมไม่มีสมณะหรือพราหมณ์ผู้อื่นซึ่งจะมีปัญญาในทางพระสัมโพธิญาณยิ่งกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า^๒

๓. การสร้างเมืองปาฏลีบุตร กล่าวถึงมหาอำมาตย์สุนิระ มหาอำมาตย์วัสสการะ และชาวแคว้นมคธกำลังจะสร้างเมืองในปาฏลีคาม เพื่อป้องกันพวกเจ้าวัชชี^๓

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๑-๑๓๓/๗๗-๗๘.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๕-๑๔๖/๙๐-๙๒.

^๓ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๒-๑๕๔/๙๕-๙๘.

๔. ความไม่หวนกลับมาสู่โลกียภูมิและจะสำเร็จสัมโพธิในภายหน้าของพุทธบริษัท กล่าวถึงพระอานนทเถระทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับคติและสัมปรายภพของพุทธบริษัทที่มรณภาพ และดับชีพที่นาทิกคาม ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสถึงการละสังโยชน์ของพุทธบริษัทเหล่านั้นแก่พระอานนทเถระ^๔

๕. เรื่องนางอัมพปาสลิกนิกา กล่าวถึงนางอัมพปาสลิกนิกาได้ฟังธรรมมีกถาของพระพุทธเจ้าและทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ไปเสวยและฉันภัตตาหารที่เรือนของตน^๕

๖. เรื่องการทรงจำพรรษาที่เวฬุคาม ในพรรษานี้พระพุทธเจ้าทรงประจวบพรหมจรรย์เกือบปริณิพพาน แต่พระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะอดกลั้นทุกเวทนาที่เกิดขึ้นนั้นและทรงใช้ความเพียรขจัดอาพาธที่เกิดขึ้นนั้นจนหายจากอาการประชวรนั้น^๖

๗. เรื่องทรงแสดงนิมิตโองาส กล่าวถึงพระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนทเถระว่า บุคคลที่เจริญอิทธิบาท ๔ ดีแล้ว ย่อมสามารถดำรงอยู่ตลอด ๑ กัป หรือมากกว่า ๑ กัปได้ แต่พระอานนทเถระถูกมารดลใจจึงทำให้ระลึกไม่ได้และไม่ได้ทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าให้ทรงดำรงอยู่ต่อไปอีก^๗

๘. เรื่องมารกราบทูลให้ปริณิพพาน กล่าวถึงมารผู้มีบาปเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลให้พระองค์ทรงปริณิพพาน พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าพุทธบริษัทผู้เป็นสาวกเป็นผู้เสียเปรียบ แผลม ได้รับการแนะนำ แก่แล้วกล้า เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้วก็บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายได้ แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปรวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้แล้ว จึงทรงรับคำอาราธนาของมารใจบาป^๘

๙. เรื่องเหตุที่ทำให้แผ่นดินไหวอย่างรุนแรง ๘ ประการ ได้แก่ (๑) มหาปฐพีนี้ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ เวลาที่ลมพายุพัดแรง ก็ทำให้น้ำกระเพื่อม น้ำที่กระเพื่อมก็ทำให้แผ่นดินไหวตาม (๒) สมณะหรือพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ มีความชำนาญทางจิต หรือเทพผู้มีฤทธิ์มาก มีอาานุภาพมาก ได้เจริญปฐวีสัญญาณิตถะน้อย แต่เจริญอาโปสัญญาณหาประมาณมิได้ (๓) เวลาที่พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ จุตติจากสวรรค์ชั้นดุสิต เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา (๔) เวลาที่พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา (๕) เวลาที่ตถาคตตรัสรู้อนุตร

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๖-๑๕๗/๑๐๐-๑๐๒.

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๑-๑๖๒/๑๐๖-๑๐๘.

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๓-๑๖๕/๑๐๙-๑๑๑.

^๗ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๖-๑๖๗/๑๑๒-๑๑๓.

^๘ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๗/๑๑๓-๑๑๖.

สัมมาสัมโพธิญาณ (๖) เวลาที่ตถาคตประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมให้เป็นไป (๗) เวลาที่ตถาคตมีสติสัมปชัญญะ ปลงอายุสังขาร ละ (๘) เวลาที่ตถาคตปรินิพพานด้วยอนุภาติเสสนิพพานธาตุ^๙

๑๐. บริษัท ๘ จำพวก ได้แก่ (๑) ชัตติยบริษัท (ชุมนุมกษัตริย์) (๒) พราหมณบริษัท (ชุมนุมพราหมณ์) (๓) คหบดีบริษัท (ชุมนุมคหบดี) (๔) สมณบริษัท (ชุมนุมสมณะ) (๕) จาตุมหาราชบริษัท (ชุมนุมเทพชั้นจาตุมหาราช) (๖) ดาวดึงส์บริษัท (ชุมนุมเทพชั้นดาวดึงส์) (๗) มารบริษัท (ชุมนุมมาร) (๘) พรหมบริษัท (ชุมนุมพรหม)^{๑๐}

๑๑. พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องมาร กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องที่มารมากราบอาราธนาให้องค์ทรงปรินิพพาน และพระองค์ก็ได้ทรงรับคำอาราธนาของมารนั้น^{๑๑}

๑๒. เรื่องพระอานนทเถระกราบทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าทรงดำรงพระชนมชีพอยู่ตลอดกับ แต่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธเสีย เพราะพระองค์ทรงรับคำอาราธนาของมารแล้ว เป็นความผิดของพระอานนทเถระเองที่ไม่เห็นนิมิตโอกาสที่พระองค์ได้ทรงแสดง^{๑๒}

๑๓. เรื่องสังเวชนียธรรม (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสลดใจ) พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความเสื่อมสลายไปแห่งสังขารทั้งหลาย อีก ๓ เดือน พระองค์จะปรินิพพาน พระองค์มีที่พึงแห่งตนแล้ว ภิกษุทั้งหลายจงดำรงตนด้วยความไม่ประมาทเถิด จึงจักประสบกับความพ้นทุกข์ได้^{๑๓}

๑๔. เรื่องการทอดพระเนตรดูกรุงเวสาลีอย่างข้างมอง กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงกลับจากการเสด็จบิณฑบาตที่กรุงเวสาลีและเมื่อเสวยเสร็จแล้วพระองค์ทอดพระเนตรดูกรุงเวสาลีอย่างข้างมอง (เฝ้ายาวพระวรกายกลับดู) และตรัสกับพระอานนทเถระว่า นี่เป็นการเห็นครั้งสุดท้ายของพระองค์^{๑๔}

๑๕. เรื่องนายจุนทะกัมมารบุตร (บุตรนายช่างทอง) กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จไปกรุงปาวา พักที่สวนมะม่วงของนายจุนทะกัมมารบุตร ทรงแสดงธรรมมีกถาแก่เขาและทรงรับนิมนต์เสวยภัตตาหารที่บ้านนายจุนทะ โดยเขาได้ถวายสุกกรมัททวะแด่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ หลังจากเสวยแล้วพระพุทธเจ้าทรงประจวบหลัก ลงพระบังคนหลักเป็นพระโลหิต ทรงประจวบกับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสจนเกือบปรินิพพาน แต่พระองค์ทรงอดกลั้นไว้ด้วยสติสัมปชัญญะ^{๑๕}

^๙ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๐-๑๗๑/๑๑๓-๑๑๔.

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๒/๑๑๘-๑๑๙.

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๕-๑๗๗/๑๒๓-๑๒๕.

^{๑๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๘/๑๒๖-๑๒๗.

^{๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๕/๑๓๑-๑๓๒.

^{๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๖/๑๓๒-๑๓๓.

^{๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๙-๑๙๐/๑๓๗-๑๓๘.

๑๖. เรื่องการรับสั่งขอน้ำดื่ม กล่าวถึงพระพุทธเจ้ารับสั่งพระอานนทให้นำน้ำมาดื่ม แต่พระอานนทกราบทูลว่า หมู่เกวียนประมาณ ๕๐๐ เพิ่งข้ามน้ำไปเมื่อสักครู่ ทำให้น้ำยังชุ่มอยู่ พระองค์ตรัสย้ำเรื่องเดิมถึง ๓ ครั้ง เมื่อพระอานนทไปเพื่อนำน้ำมาถวายพระพุทธเจ้า ปรากฏว่าน้ำกลับใสเป็นปกติด้วยพุทธานุภาพ^{๑๖}

๑๗. เรื่องปุกกุสะ มัลลบุตร กล่าวถึงปุกกุสะ มัลลบุตร เล่าเรื่องของอาฬารดาบสว่า ท่านยังมีสัญญาอยู่ แต่ไม่ได้เห็นและไม่ได้ยินเสียงของหมู่เกวียน ๕๐๐ เล่ม ที่เดินทางผ่านท่านไป พระพุทธเจ้าได้สดับดังนั้นจึงตรัสเปรียบเทียบถามถึงความยากง่ายกว่ากันระหว่างการที่อาฬารดาบสยังมีสัญญาอยู่แต่ไม่ได้เห็นและไม่ได้ยินเสียงหมู่เกวียน ๕๐๐ เล่ม กับการที่พระองค์ทรงมีสัญญาอยู่แต่ไม่ได้ทรงเห็นและไม่ได้สดับเสียงฝนตก ฟ้าแลบ และฟ้าผ่า^{๑๗}

๑๘. เรื่องเสด็จไปยังควงไม้สาละคู่ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยสงฆ์ใหญ่เสด็จไปที่เมืองกุสินาราและรับสั่งให้พระอานนทตั้งเตียงหันศีรษะไปทางทิศเหนือภายใต้ควงไม้สาละคู่^{๑๘}

๑๙. เรื่องพระอุพวาณเถระ กล่าวถึงพระพุทธเจ้ารับสั่งให้พระอุพวาณเถระซึ่งเคยทำหน้าที่พุทธุปฐฎากรบใช้พระพุทธเจ้ามาก่อนให้ถอยออกไป อย่ายืนเบื้องพระพักตร์ของพระองค์ เพราะมีเทวดาใน ๑๐ โลกธาตุ มาเข้าเฝ้าพระองค์^{๑๙}

๒๐. เรื่องสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล กล่าวถึงสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรได้ไปดู ได้แก่ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงพระธรรมจักร และสถานที่ปรินิพพานของพระองค์^{๒๐}

๒๑. เรื่องคำถามพระอานนทเถระ กล่าวถึงพระอานนทเถระทูลถามเกี่ยวกับการบูชาพระสรีระของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ตรัสตอบว่าไม่ต้องกังวลกับการบูชาสรีระของพระองค์ แต่ให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติตนด้วยความไม่ประมาท^{๒๑}

๒๒. เรื่องอุปารหบุคคล ๔ จำพวก (บุคคลที่ควรสร้างพระสฎูปถวาย) ได้แก่ (๑) พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า (๒) พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า (๓) พระสาวกของพระตถาคต (๔) พระเจ้าจักรพรรดิ^{๒๒}

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๑/๑๓๙-๑๔๐.

^{๑๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๒-๑๙๓/๑๔๑-๑๔๓.

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๘-๑๙๙/๑๔๓-๑๔๘.

^{๑๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๐/๑๔๙-๑๕๐.

^{๒๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐-๑๕๑.

^{๒๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๓-๒๐๕/๑๕๑-๑๕๒.

^{๒๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๑๕๓.

๒๓. เรื่องความเป็นอัจฉริยะของพระอานนทเถระ กล่าวถึงพระอานนทเถระร้องไห้เสียใจว่าตนเองยังเป็นเสขบุคคลอยู่ แต่พระพุทเธ้าจะทรงดับขันธปรินิพพานก่อน พระพุทเธ้าได้ทรงทราบดังนั้นจึงตรัสสอนถึงความเสื่อมแห่งสังขารทั้งหลาย และให้ท่านเร่งทำความเพียรเพื่อถึงความสิ้นกิเลส แล้วตรัสสรรเสริญถึงคุณสมบัติหรืออัจฉริยภาพของพระอานนทเถระว่าเป็นบัณฑิตฉลาดในการให้พุทธบริษัทเข้าเฝ้าพระพุทเธ้า และความพึงพอใจของพุทธบริษัทที่ได้เห็นพระอานนทเถระ^{๒๓}

๒๔. พระพุทเธ้าทรงแสดงมหาสุทสสนสูตร กล่าวถึงพระพุทเธ้าทรงแสดงว่าเมืองกุสินาราในอดีตเคยเป็นเมืองชื่อว่ากุสาตี มีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า มหาสุทสสะ เป็นผู้ปกครอง^{๒๔}

๒๕. เรื่องการถวายอภิวาทพระพุทเธ้าของเจ้ามัลละ กล่าวถึงพระอานนทเถระเข้าถวายพระพรเจ้ามัลละทั้งหลายว่า พระพุทเธ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานในปัจฉิมยามแห่งราตรีของวันนี้ เจ้ามัลละทั้งหลายได้สดับดังนั้นก็เกิดโศกเศร้าเสียใจและได้เสด็จไปอภิวาทพระพุทเธ้าที่ศาลวัน^{๒๕}

๒๖. เรื่องสุภัททปริพาชก กล่าวถึงสุภัททปริพาชกขอเข้าเฝ้าพระพุทเธ้าเพื่อให้พระพุทเธ้าทรงแสดงธรรมขจัดความสงสัยของตน ในตอนแรกพระอานนทเถระห้ามไว้เพราะเห็นว่าเป็นการรบกวนพระพุทเธ้า แต่พระพุทเธ้าทรงอนุญาตให้สุภัททปริพาชกเข้าเฝ้าถามปัญหาธรรมได้ และได้ทรงแสดงสมณะในพระพุทเธ้าศาสนาแก่เขา หลังจบการแสดงธรรม สุภัททปริพาชกเกิดความเลื่อมใสและทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทเธ้าศาสนา^{๒๖}

๒๗. เรื่องพระปัจฉิมวาจาของพระตถาคต กล่าวถึงพระพุทเธ้าทรงโอวาทภิกษุทั้งหลาย ดังนี้ (๑) เมื่อพระองค์ทรงล่วงลับไปแล้ว ให้พระสงฆ์ถือพระธรรมวินัยที่พระองค์ได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้เป็นศาสนาแทนพระองค์ (๒) ให้ภิกษุมิพรรษาแก่กว่าเรียกภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่าโดยชื่อ ตระกูล หรือ อาวุโส ก็ได้ ส่วนภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่าให้เรียกภิกษุผู้มีพรรษาแก่กว่าว่า “กันเฑ” หรือ “อายสมา” ก็ได้ (๓) ให้สงฆ์ลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉนนะ (๔) หากพระสงฆ์ยังสงสัยในพระพุทเธ้าพระธรรม พระสงฆ์ มรรค หรือปฏิบัติ (ข้อปฏิบัติ) ก็ให้ทูลถามกับพระองค์ ซึ่งปรากฏว่าไม่มีภิกษุรูปใดทูลถามตามที่พระองค์ได้เปิดโอกาสให้ (๕) สุดท้ายพระองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด^{๒๗}

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๗-๒๐๘/๑๕๔-๑๕๗.

^{๒๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๐/๑๕๘.

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๑/๑๕๙.

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๒-๒๑๕/๑๖๐-๑๖๔.

^{๒๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖-๒๑๘/๑๖๔-๑๖๖.

๒๘. เรื่องพุทธปริณิพพาน กล่าวถึงพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพาน ขณะเดียวกันนั้นก็เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง และกลองทิพย์ก็ดังกึกก้องขึ้นเอง^{๒๘}

๒๙. เรื่องการบูชาพุทธสรีระ กล่าวถึงเจ้ามัลละทั้งหลายนำสักการะมาบูชาสรีรสังขารของพระพุทธเจ้า และพระอานนทเถระก็บอกถึงวิธีปฏิบัติต่อพุทธสรีระตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำไว้^{๒๙}

๓๐. เรื่องพระมหากัสสปเถระ กล่าวถึงพระมหากัสสปเถระนำคณะสงฆ์ ๕๐๐ รูปเดินทางมาจากเมืองปาวาสู่เมืองกุสินาราและได้ทราบข่าวการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เหล่าภิกษุที่สิ้นอาสวะแล้วก็เกิดธรรมสังเวช เหล่าภิกษุที่ยังไม่สิ้นอาสวะก็เกิดความเศร้าโศกเสียใจ ส่วนภิกษุแก่ชราสุกัณหะ ได้กล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัย พระมหากัสสปเถระจึงโอวาทเรื่องความเสื่อมแห่งสังขารแก่ภิกษุทั้งหลาย^{๓๐}

๓๑. การถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ กล่าวถึงเจ้ามัลละถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้า แต่เพลิงไม่ติด พระอนุรุทธะแจ้งว่าเป็นความประสงค์ของเทวดาที่ต้องการรอพระมหากัสสปเถระและคณะสงฆ์เสียก่อน เมื่อพระมหากัสสปเถระและคณะสงฆ์เดินทางมาถึงและบูชาพระสรีรศพของพระพุทธเจ้าแล้ว เพลิงจึงสามารถจุดติดได้^{๓๑}

๓๒. เรื่องการแจกพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า กล่าวถึงกษัตริย์แห่งแคว้นต่าง ๆ เดินทางมาเพื่อรับการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ จนเกิดความโกลาหลขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันการทำศึกเพราะแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุกัน โทณพราหมณ์จึงได้แก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการเป็นผู้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุอย่างยุติธรรม

๓๓. เรื่องการบูชาพระบรมธาตุและการสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมธาตุ กล่าวถึงเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทำการบูชาพระบรมธาตุและการสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมธาตุไว้ในที่อยู่ของตน ๆ

๒.๒ องค์ประกอบของปัจฉิมโอวาทในมหาปริณิพพานสูตร

ปัจฉิมโอวาท ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ ปัจฉิม และโอวาท คำว่า ปัจฉิม หมายถึง สุดท้าย หรือข้างหลัง ส่วนคำว่า โอวาท หมายถึง คำกล่าวสอน มีลักษณะเป็นการสอนโดยใจความย่อแต่มีเนื้อหาสาระสำคัญที่พึงปฏิบัติตาม เมื่อรวมคำทั้งสองจึงมีความหมายว่า คำกล่าวสอนครั้งสุดท้าย

^{๒๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๙-๒๒๖/๑๖๗-๑๗๐.

^{๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๗-๒๓๐/๑๗๐-๑๗๓.

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๑-๒๓๒/๑๗๔.

^{๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๓-๒๓๕/๑๗๕-๑๗๖.

ซึ่งในที่นี้หมายถึงเอาโอวาทครั้งสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธองค์

๒.๓ หลักธรรมที่ปรากฏในปัจฉิมโอวาท

หลักธรรมที่ปรากฏในโอวาทมี ๒ ประการที่สำคัญคือ ความเสื่อมของสังขาร และความไม่ประมาท ทั้งสองมีความเกี่ยวข้องกันคือ สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นลักษณะ หากคนทั้งหลายประมาท ไม่กำหนดหรือพิจารณาสังขารอย่างรู้เท่าทัน ก็จะประสบกับความทุกข์ที่เกิดจากความเสื่อมของสังขารนั้น ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงโอวาทให้ภิกษุทั้งหลายไม่ประมาทคือให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังขาร เพื่อป้องกันไม่ให้ทุกข์เกิดขึ้น หลักธรรมทั้งสองมีอธิบายดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความเสื่อมของสังขาร

ในปัจฉิมโอวาทไม่มีการพรรณนาว่าสังขารคือสภาพเช่นไร เป็นแต่การตรัสถึงความเสื่อมของสังขารและความไม่ประมาทในสังขารเท่านั้น ดังนั้นเพื่อให้ทราบลักษณะของสังขารและจุดมุ่งหมายในการตรัสสอนเรื่องสังขารที่หลากหลายครอบคลุมการแก้ปัญหาชีวิตในมิติต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงจะได้นำคำสอนเกี่ยวกับสังขารที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตรมาแสดงไว้ด้วย ซึ่งสังขารธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนทเถระและภิกษุทั้งหลายมีทั้งปรารภเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน การตรัสเตือนพระอานนทเถระไม่ให้ประมาท และการตรัสเตือนภิกษุทั้งหลายไม่ให้ประมาทในสังขาร รวบรวมได้ดังนี้

พระพุทธเจ้าตรัสถึงความเสื่อมของสังขารที่เกี่ยวข้องกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระองค์ว่า

อานนท์ เราเคยบอกเธอไว้ก่อนมิใช่หรือว่า ความพลัดพราก ความทอดทิ้ง ความแปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นจากของรักของชอบใจทุกอย่างจะต้องมี ฉะนั้นจะพึงหาได้อะไรจากที่ไหนในสังขารนี้ สิ่งที่เกิดขึ้น มีขึ้น ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น มีความแตกสลายเป็นธรรมดา เป็นไปไม่ได้ที่จะปรารภกันว่า ขอสิ่งนั้นจงอย่าแตกสลายไปเลย ตถาคตสละ คลาย ปล่อย ละ วางสิ่งนั้นได้แล้ว ปลงอายุสังขารแล้ว วาจาที่ตถาคตกล่าวไว้ว่า อีกไม่นาน การปรินิพพานของตถาคตจะมีจากนี้ไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจะปรินิพพานเป็นวาจาที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้อีกแล้ว จึงเป็นไปไม่ได้ที่ตถาคตจะกลับคืนคำเพราะต้องการมีอายุอยู่ต่อไป^{๓๒}

พระพุทธพจน์นี้มีประเด็นที่ควรศึกษา ๒ ประการ คือ ความไม่เที่ยงของสังขาร และความพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจ กล่าวคือ พระวรกายของพระองค์ก็ตกอยู่ในอำนาจของสามัญญลักษณะคือความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และความเป็นสภาพมิใช่ตัวตนของสังขาร กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็น

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๑๓๑.

สังขตธรรม ยังถูกปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดทุกข์ทางกายอยู่ ดังนั้นจึงไม่อาจปฏิเสธความเปลี่ยนแปลงหรือความเสื่อมที่จะเกิดขึ้นได้ แต่ความทุกข์ทางใจก็ไม่อาจเกิดขึ้นแก่พระองค์ได้เพราะทรงสละ ปล่อยวางได้แล้ว แตกต่างจากปุณฺณท้าวไปที่ประสบกับความทุกข์เพราะความยึดมั่นในสังขาร พุทธบริษัทที่สิ้นอาสวะแล้วท่านก็ปล่อยวางในความเปลี่ยนแปลงและความพลัดพรากได้ แต่ที่ยังเป็นปุณฺณอยู่ย่อมจะประสบกับความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพราก ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังขารเพื่อป้องกันไม่ให้ประสบกับความทุกข์

ก่อนการเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสสอนให้ดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาทว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด อีกไม่นานการปรินิพพานของตถาคตจะมี จากนั้นไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจะปรินิพพาน” ต่อจากนั้นพระองค์ได้ตรัสคาถาประพันธ์เกี่ยวกับความเสื่อมแห่งสังขารว่า

มนุษย์ทุกคนไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่
โง่ ฉลาด มั่งมี และยากจน ล้วนต้องตาย
ชีวิตของสัตว์เปรียบเหมือนภาชนะดินที่ช่างหม้อปั้นแล้ว
เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง สุกบ้าง ดิบบ้าง
ซึ่งล้วนมีความแตกสลายเป็นที่สุด
วัยของเราแก่หง่อม
ชีวิตของเราเหลือน้อย เราจะจากพวกเธอไป
เราทำที่พึงแก้ตนแล้ว
พวกเธอจงอย่าประมาท มีสติ มีศีลบริสุทธิ
มีความดำริมั่นคงดี รักษาจิตของตนไว้
ผู้ที่ไม่ประมาทอยู่ในธรรมวินัยนี้
ละการเวียนว่ายตายเกิดแล้ว
จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้^{๓๓}

พระพุทธพจน์นี้สอนให้พุทธบริษัทได้เข้าใจถึงความจริงของสังขารที่ปรากฏแตกต่างกันไปตามอำนาจของกรรมที่ได้กระทำไว้ เมื่อถึงที่สุดแห่งชีวิตแล้วทั้งหมดล้วนตกอยู่ในสภาพเดียวกันคือการประสบกับความตายหรือความแตกสลายไปแห่งสังขารตามเหตุปัจจัย มีการเกิดดับอยู่รำไปตราบไต่ที่ยังมีกิเลสอยู่ ซึ่งการเกิดบ่อย ๆ นี้เป็นความทุกข์ คนที่ดำรงชีวิตอยู่แบบไม่มีที่พึงยอมลำบากและประสบกับทุกข์มาก ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้รู้จักทำที่พึงแก้ตนด้วยการปฏิบัติธรรมคือการ

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๕/๑๓๑-๑๓๒.

รักษาศิลให้บริสุทธิ์ เพราะศิลปะเป็นรากฐานหรือเป็นสภาพรองรับความดีงามทั้งหลาย มีสติ รักษาจิตของตนให้ดี ไม่ให้ตกไปสู่อำนาจของความเศร้าหมอง เพราะจิตที่ฝึกดีแล้วนำความสุขมาให้ เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ก็เชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาท

เมื่อพระอานนทเถระทูลถามถึงวิธีปฏิบัติต่อพระสรีระของพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ตรัสว่า “พวกเธออย่ากังวลเพื่อบูชาสรีระของตถาคต จงพยายาม ขวนขวายทำหน้าที่ของตนเองเถิด อย่าประมาทในหน้าที่ของตน มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิต พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต คหบดีผู้เป็นบัณฑิต ผู้เลื่อมใสในตถาคต จะทำการบูชาสรีระของตถาคตเอง”^{๓๔}

จะเห็นว่าการตั้งใจทำหน้าที่ด้วยความไม่ประมาทมีความสำคัญที่สุด เป็นการปิดกั้นโอกาสแห่งความพลั้งพลาดและความทุกข์ทั้งหลาย การที่จะพัฒนาจิตและปัญญาจนถึงทำให้หมดสิ้นทุกข์ได้นั้นผู้ปฏิบัติจะต้องมีศรัทธาอุทิศตนต่อพระพุทธศาสนาคือไม่เห็นแก่ความสุขสบาย ยอมลำบากเพื่อพัฒนาตนเองให้เข้าถึงความสุขที่แท้จริง ซึ่งในการปฏิบัตินั้นจะต้องทำในสิ่งที่ทวนกระแสโลก เพราะกระแสโลกมักจะชักนำชีวิตให้ตกต่ำด้วยอำนาจของความปรารถนาต่ำ ผู้ที่มีความเพียรแน่วแน่เท่านั้นจึงจะสามารถปฏิบัติเพื่อละกิเลสได้

พระผู้มีพระภาคเจ้าทอพระเนตรเห็นพระอานนทเถระยืนร้องไห้เสียใจเพราะทราบว่ พระองค์จะเสด็จปรินิพพานเสียแล้ว จึงได้ตรัสกับท่านว่า

อย่าเลย อานนท เธออย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย เราบอกไว้ก่อนแล้วมิใช่หรือว่ ความพลัดพราก ความทอดทิ้ง ความแปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นจากของรักของชอบใจทุกอย่างจะต้องมี ฉะนั้น จะพึงหาได้อะไรจากที่ไหนในสังขารนี้ สิ่งที่เกิดขึ้น มีขึ้น ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ล้วนแตกสลายเป็นธรรมดา เป็นไปไม่ได้ที่จะปรารถนาว่า ขอสิ่งนั้นอย่าเสื่อมสลายไปเลย เธออุปัฏฐากตถาคตมาช้านาน ด้วยเมตตากายกรรม อันเกื้อกูล ให้เกิดสุข เสมอต้นเสมอปลาย ไม่มีประมาณ ด้วยเมตตาวจีกรรม อันเกื้อกูล ให้เกิดสุข เสมอต้นเสมอปลาย ไม่มีประมาณ ด้วยเมตตามโนกรรม อันเกื้อกูล ให้เกิดสุข เสมอต้นเสมอปลาย ไม่มีประมาณ อานนท เธอได้ทำบุญไว้แล้ว จงประกอบความเพียรเข้าเถิด เธอจะเป็นผู้สิ้นอาสวะโดยเร็ว”^{๓๕}

พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๓๖} หลังจากนั้นพระองค์ก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน พระวาทะที่ตรัสนี้จึงเป็นพระปัจจุ

^{๓๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๔/๑๕๒.

^{๓๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๗/๑๕๕.

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

วาจาหรือพระวาจาครั้งสุดท้ายของพระศาสดาที่ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จ
ดับขันธปรินิพพานแล้ว ท้าวสหัมบดีพรหมได้กล่าวคำนี้ว่า

สรรพสัตว์จะต้องทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลก
พระศาสดาผู้หาใครเปรียบเทียบไม่ได้ในโลก
ผู้เข้าถึงสภาวะตามความเป็นจริง ผู้บรรลุลุพพลธรรม
ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบเช่นนี้ ก็ยังปรินิพพาน
ส่วนท้าวสักกะจอมเทพได้กล่าวคำนี้ว่า
สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ
มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา
เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป
ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นความสุข

พระอนุรุทธะเตือนภิกษุทั้งหลายว่า
อย่าเลย ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย เรื่องนี้
พระผู้มีพระภาคเคยตรัสสอนไว้มิใช่หรือว่า ความพลัดพราก ความทอดทิ้ง ความแปร
เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นจากของรักของชอบใจทุกอย่างจะต้องมี ฉะนั้น จะพึงหาได้อะไรจาก
ที่ไหนในสังขารนี้ สิ่งที่เกิดขึ้น มีขึ้น ถูกปัจจัยปรุงแต่งล้วนแตกสลายเป็นธรรมดา เป็นไป
ไม่ได้ที่จะปรารภว่า ‘ขอสิ่งนั้นอย่าเสื่อมสลายไปเลย’ ท่านผู้มีอายุทั้งหลายพวก
เทวดากำลังดำหนิอยู่^{๓๗}

เทวดาที่ไม่มีราคะ มีสติสัมปชัญญะก็อดกลั้นได้ว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ เหล่า
สัตว์จะพึงหาได้อะไรจากที่ไหนในสังขารนี้”^{๓๘} เหล่าภิกษุที่ยังมีราคะ บางพวกประคองแขน คร่ำครวญ
ล้มกลิ้งเกลือกไปมาเหมือนคนทำขาด เพื่อรำพันว่า “พระผู้มีพระภาคดวงปรินิพพาน พระสุคตดวง
ปรินิพพานเสีย จักขุของโลกดวงอันตรธานไปแล้ว” ส่วนภิกษุผู้ไม่มีราคะ มีสติสัมปชัญญะก็อดกลั้น
ได้ว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงเหล่าสัตว์จะพึงหาได้อะไรจากที่ไหนในสังขารนี้”^{๓๙} ส่วนพระมหากัสส
ปะเรียกภิกษุทั้งหลายมาตักเตือนว่า

^{๓๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๐-๒๒๕/๑๖๘-๑๖๙.

^{๓๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๕/๑๗๐.

^{๓๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๑/๑๗๔.

อย่าเลยท่านผู้มีอายุ อย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย พระผู้มีพระภาคตรัสสอนไว้ก่อน
อย่างนี้ว่า ‘ความพลัดพราก ความทอดทิ้ง ความแปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นจากของรักของชอบ
ใจทุกอย่างจะต้องมี ฉะนั้น จะพึงหาได้อะไรจากที่ไหนในสังขารนี้ สิ่งที่เกิดขึ้น มีขึ้น ถูกปัจจัย
ปรุงแต่ง ล้วนแตกสลายเป็นธรรมดา เป็นไปไม่ได้ที่จะปรารถนาว่า ‘ขอสิ่งนั้นอย่าเสื่อมสลายไป
เลย’^{๔๐}

สรุปความจากเนื้อความที่ยกมากล่าวอ้างนี้ได้ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง มีความ
แปรปรวน และความแตกสลาย (ความเสื่อมไป) เป็นธรรมดา ไม่มีใครสามารถบังคับหรือขอร้องให้
เป็นไปตามปรารถนาได้ และสังขารนี้มีความเที่ยงธรรมที่สุด ไม่มียกเว้นใคร ปฏิบัติหรือเกิดขึ้นแก่ทุก
รูปนามโดยความเท่าเทียมกัน ไม่มีการยกเว้นแก่ใครด้วยความสงสาร ความกลัว หรือความโลภ
เหมือนกับพฤติกรรมของมนุษย์ที่ยังไม่สิ้นกิเลส การปรินิพพานของพระพุทธเจ้าเป็นอุทาหรณ์ที่ดีของ
การพิจารณาความเสื่อมของสังขาร สรรพสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาบนโลกนี้ไม่อาจปฏิเสธความตายได้
แม้แต่พระพุทธเจ้า แต่ผู้ที่พิจารณาสังขารและพัฒนาปัญญาจนสามารถละกิเลสได้มีความแตกต่างจาก
ผู้ที่ยังไม่สิ้นกิเลสคือชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายของการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอันยืดยาวนี้ ไม่มีการ
เกิดอีกต่อไป ซึ่งหมายความว่าความทุกข์ไม่อาจเกิดขึ้นแก่ท่านผู้ละกิเลสได้อีกต่อไปแล้ว เป็นการ
เข้าถึงความสุขคือพระนิพพานอย่างนิรันดร์

๒.๓.๒ ความไม่ประมาท

ใจความสำคัญของหลักธรรมในปัจฉิมโอวาทคือการทำหน้าที่หรือการดำรงชีวิตด้วย
ความไม่ประมาทในสังขารทั้งหลาย เพื่อให้ทราบถึงความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของความไม่
ประมาท ผู้วิจัยจะได้นำคำสอนเกี่ยวกับความไม่ประมาทที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาแสดงพรรณนา
ความไม่ประมาทที่ท่านแสดงไว้โดยย่อในวาสุฏฐี ดังนี้

คัมภีร์วิภังค์ได้อธิบายภาวะของความไม่ประมาทไว้ว่า

ปมาทะ คือ ความปล่อยจิตไป การเพิ่มพูนความปล่อยจิตไปในกายทุจริต วาจิตุจริต
มโนทุจริต หรือในกามคุณ ๕ หรือการทำโดยไม่เคารพ การทำไม่ให้เกิดต่อ การทำที่ไม่มั่นคง
ความประพฤติด้อยหย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพ ความไม่เจริญ
ความไม่ทำให้มาก ความตั้งใจไม่จริง ความไม่หมั่นประกอบ ความประมาทในการเจริญ
สภาวะธรรมที่เป็นกุศลทั้งหลาย ความประมาท กิริยาที่ประมาท ภาวะที่ประมาท มีลักษณะเช่น
ว่านี้ นี้เรียกว่า ปมาทะ^{๔๑}

คัมภีร์ขุททกนิกายพรรณนาความไม่ประมาทไว้มีใจความโดยสรุปว่า

^{๔๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๒/๑๗๐.

^{๔๑} อภ.วิ. (ไทย) ๓๔/๘๔๖/๕๕๐.

คำว่า ไม่ประมาท อธิบายว่า ผู้ทำด้วยความเอื้อเฟื้อ ทำติดต่อกัน ไม่หยุด ประพฤติไม่ย่อหย่อน ไม่ละความพอใจ ไม่ทอดธุระ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย คือความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขยัน ความไม่ถอยกลับ สติสัมปชัญญะ ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรแรงกล้า ความตั้งใจ ความประกอบเนื่อง ๆ ด้วยคิดว่า เราพึงทำศีลชั้น ๑ สมาธิชั้น ๑ ปัญญาชั้นที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์โดยอุบายอย่างไร หรือพึงใช้ปัญญาตามรักษาศีลชั้น ๑ สมาธิชั้น ๑ ปัญญาชั้นที่บริบูรณ์ในข้อนั้น ๆ โดยอุบายอย่างไร ดังนี้ ชื่อว่าไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย^{๔๒}

ส่วนคัมภีร์สังยุตตนิกายพรมณาวัวว่า

ความไม่ประมาท คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมรักษาจิตในธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นอาสวะและที่เป็นไปพร้อมกับอาสวะ เมื่อเธอรักษาจิตในธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นอาสวะและที่เป็นไปพร้อมกับอาสวะ สัทธินทรีย์ก็ดี วิริยินทรีย์ก็ดี สตินทรีย์ก็ดี สมาธินทรีย์ก็ดี ปัญญินทรีย์ก็ดีย่อมถึงความเจริญเต็มที่ ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการเป็นอันภิกษุผู้ตั้งอยู่ในธรรมอันเป็นเอกเจริญ อบรมดีแล้ว แม้อย่างนี้แล^{๔๓}

พระพุทธเจ้าได้ตรัสความไม่ประมาทในฐานะภิกษุผู้ต้องทำและไม่ต้องทำกิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท มีใจความสรุปว่า ภิกษุที่เป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระแล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว สันถุสสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุที่มีคุณสมบัติเช่นนี้ไม่ต้องทำกิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท เพราะท่านได้ทำกิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาทเสร็จแล้ว และจัดเป็นผู้ไม่ประมาทต่อไป ส่วนภิกษุที่เป็นเสขะ ยังไม่สำเร็จเป็นอรหันต์ ยังปรารถนาธรรมที่เป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมอยู่ ต้องทำกิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท เพราะพระพุทธเจ้าเห็นผลแห่งความไม่ประมาทของภิกษุเหล่านี้เช่นนี้ว่า จะเป็นการดีถ้าท่านเหล่านี้ เมื่อใช้สอยเสนาสนะที่สมควร คบหากัลยาณมิตร ปรับอินทรีย์ให้เสมอ จะพึงทำให้แจ้งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้น ภิกษุที่มีคุณสมบัติเช่นนี้จึงต้องทำกิจที่ควรทำด้วยความไม่ประมาท^{๔๔} พระองค์ลืมาลเถระกล่าวถึงความไม่ประมาทในฐานะมีผลคือความสุข มีใจความสรุปว่า พวกคนพาลปัญญาทึบ มัวแต่ประมาท ส่วนปราชญ์ทั้งหลายรักษาความไม่ประมาท เหมือนรักษาทรัพย์อันประเสริฐฉะนั้น ดังนั้นจงอย่าประมาท อย่าคลุกคลีในกาม เพราะว่าผู้

^{๔๒} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔/๗๒.

^{๔๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๒๖/๓๔๐.

^{๔๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๑/๒๐๗.

ไม่ประมาณเพ่งอยู่เป็นนิจ ย่อมประสบสุขอันไพบุลย์ การมาสู่พระพุทธศาสนา (ปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา) ของท่านชื่อว่ามาถูกทางแล้ว ไม่ไร้ประโยชน์ คิดไม่ผิดแล้ว^{๔๕}

พระเจ้าปัสเสนทิโกศลได้ตรัสถามถึงความมีอยู่แห่งธรรมที่ยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ธรรมอย่างหนึ่งที่ยึดประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้าไว้ได้ คือความไม่ประมาณ แล้วทรงอุปมาว่า รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่สัญจรไปบนแผ่นดินทั้งหมดย่อมรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างเป็นเลิศกว่ารอยเท้าเหล่านั้น เพราะเป็นรอยใหญ่ ความไม่ประมาณก็ฉนั้นนั้น ต่อจากนั้นพระองค์ก็ตรัสคาถาประพันธ์ว่า

บุคคลเมื่อปรารถนาอายุ ความไม่มีโรค
 วรรณะ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูง
 และความยินดีอย่างโอฬารต่อ ๆ ไป
 พึงทำความไม่ประมาณ
 บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญ
 ความไม่ประมาณในการทำบุญ
 บัณฑิตผู้ไม่ประมาณย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง
 อริชนท่านเรียกว่า บัณฑิต
 เพราะยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือ
 ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้า

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้พระเจ้าปัสเสนทิโกศลพึงสำเหนียกว่า จักเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เมื่อมีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีแล้ว พึงอาศัยความไม่ประมาณในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่เถิด เมื่อพระองค์ไม่ประมาณ อาศัยความไม่ประมาณอยู่ นางสนม พระบรมวงศานุวงศ์ กองทัพ ขวานิคม ขาวชนบท หรือท้องพระคลังผู้ตามเสด็จจักมีความคิดว่า พระราชาเป็นผู้ไม่ประมาณ อาศัยความไม่ประมาณอยู่ แม้พวกเราก็จักเป็นผู้ไม่ประมาณ อาศัยความไม่ประมาณอยู่^{๔๖} ตรัสความไม่ประมาณในมิติของผัสสาตนะ ๖ มีใจความสรุปว่า ภิกษุที่เป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์ หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุที่มีคุณสมบัติเช่นนี้ไม่ต้องทำความไม่ประมาณในผัสสาตนะ ๖ เพราะท่านเหล่านั้นมีความไม่ประมาณอยู่แล้ว ส่วนเหล่าภิกษุที่เป็นเสขะ ยังไม่บรรลุอรหัตตผล ปรารถนาธรรมเป็น

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๒/๔๓๒.

^{๔๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘-๑๒๙/๑๕๔/๑๕๕.

แดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมอยู่ ควรทำความเข้าใจไม่ประมาทในผัสสาตนะ ๖ เพราะรูปที่พึงรู้แจ้งทางตา นารีนรมย์ใจบ้าง ไม่นารีนรมย์ใจบ้างมากระทบเข้า ก็ไม่อาจครอบงำจิตของบุคคลนั้น (ผู้ไม่ประมาทในผัสสาตนะ ๖) เพราะไม่ครอบงำจิต บุคคลจึงปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม มีกายสงบ ไม่กระสับกระส่าย มีจิตแน่วแน่เป็นสมาธิ^{๔๗}

พระพุทธเจ้าตรัสถึงความไม่ประมาทในฐานะการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า หรือมีเท้ามากก็ตาม มีรูป หรือไม่มีรูปก็ตาม มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ก็ตาม มีประมาณเท่าใด ตลาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าบัญญัติกล่าวว่าเลิศกว่าสัตว์มีประมาณเท่า นั้น ฉันทกุศลธรรมทั้งหมดก็ฉันทนั้นเหมือนกัน มีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาทบัญญัติกล่าวว่าเลิศกว่ากุศลธรรมเหล่านั้น

ภิกษุผู้ไม่ประมาทพึงหวังข้อนี้ได้ว่า ‘จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก’ คือเจริญสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโนสัคคะ^{๔๘}

ตรัสความไม่ประมาทในมิตติการละหุจริต เจริญสุจริต และละมิจฉาทิฏฐิ เจริญสัมมาทิฏฐิ ความไม่ประมาทในมิตติการมีสติเครื่องรักษาใจว่า (๑) จิตของเราอย่ากำหนดในธรรมที่เป็นเหตุแห่งความกำหนด (๒) จิตของเราอย่าขัดเคืองในธรรมที่เป็นเหตุแห่งความขัดเคือง (๓) จิตของเราอย่าหลงในธรรมที่เป็นเหตุแห่งความหลง (๔) จิตของเราอย่ามัวเมาในธรรมที่เป็นเหตุแห่งความมัวเมาผลของความไม่ประมาท มีดังนี้ จิตไม่มัวเมาในธรรมที่เป็นเหตุแห่งความมัวเมา เพราะปราศจากความมัวเมา ผู้ปฏิบัติย่อมไม่หวาดผวา ไม่หวั่นไหว ไม่สะทกสะท้าน ไม่ถึงความสะดุ้ง และไม่หลงเชื่อแม้ถ้อยคำของสมณะ^{๔๙} (ที่กล่าวสอนผิด) ผู้ไม่ประมาทย่อมได้ประสบอายุ วรรณะ เกียรติยศ สวรรค์ การเกิดในตระกูลสูง ความไม่ประมาทเป็นทางอมตะ ผู้ไม่ประมาทชื่อว่าไม่ตาย^{๕๐} ในอภวกสูตร อภวกยักขทัฬหถามพระพุทธเจ้าว่า “คนจะข้ามโอชะได้อย่างไร จะข้ามห้วงมหรณพได้อย่างไร จะล่วงพ้นทุกข์ได้อย่างไร และจะบริสุทธิได้อย่างไร ?” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “คนจะข้ามโอชะได้ด้วยศรัทธา จะข้ามห้วงมหรณพได้ด้วยความไม่ประมาท จะล่วงพ้นทุกข์ได้ด้วยความเพียร และจะบริสุทธิได้ด้วยปัญญา” และเมื่ออภวกยักขทัฬหถามว่า “คนทำอย่างไรจึงจะได้ปัญญา” พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบว่า

^{๔๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๓๔/๑๖๘-๑๖๙.

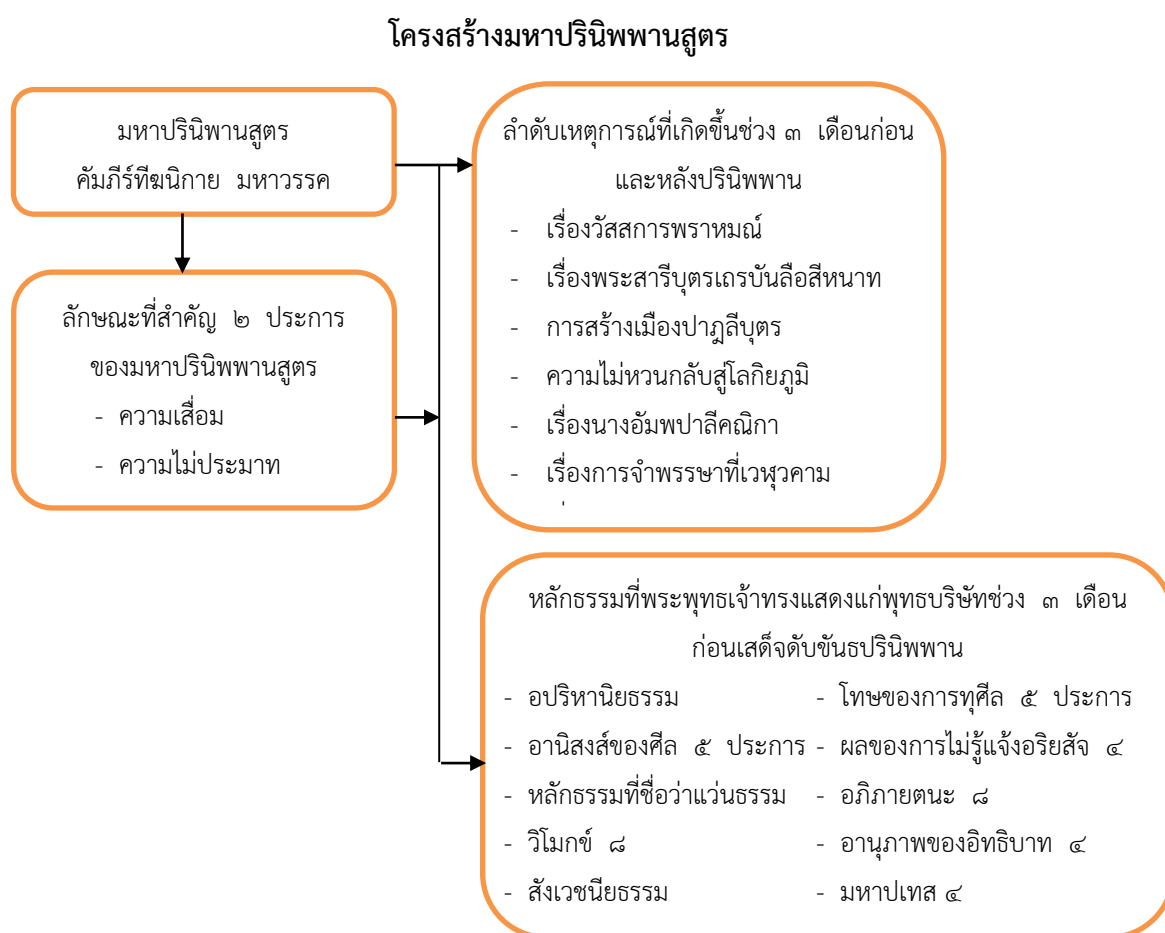
^{๔๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๙/๗๒.

^{๔๙} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๖-๑๑๗/๑๘๐.

^{๕๐} อจ.ปัญญา. (ไทย) ๒๒/๒๑-๒๓/๓๑.

“คนต้องการบรรลุนิพพาน เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระอรหันต์ ไม่ประมาท รู้จักพิจารณา ตั้งใจฟัง ด้วยดี ย่อมได้ปัญญา”^{๕๑}

๒.๔ โครงสร้างมหาปริณิพพานสูตร

๒.๕ สรุป

มหาปริณิพพานสูตรเป็นสูตรที่กล่าวถึงเหตุการณ์ภายใน ๓ เดือนก่อนการเสด็จปรินิพพานของพระพุทธเจ้า พระราษฏ์ท้าวพระองค์ทรงจำพรรษาที่กรุงเวฬุคาม หลังจากนั้นก็เสด็จไปที่กรุงกุสินาราเพื่อปรินิพพานซึ่งมีเหตุการณ์เกิดขึ้นหลายอย่าง บรรดาเหตุการณ์ทั้งหลายนั้นที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการทรงปลงอายุสังขารคือการรับคำอาราธนาให้ปรินิพพานของมาร แม้พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงนิมิตเพื่อให้พระอานนทเถระทราบและสามารถทูลอาราธนาให้พระองค์ทรง

^{๕๑} ชู.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๘๕-๑๘๘/๕๔๔.

ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ต่อไป แต่เนื่องจากพระอานนทเถระถูกมารตลใจจึงทำให้ระลึกไม่ได้ จึงไม่ได้ทูล
อาราธนาพระพุทธเจ้า อีกเรื่องหนึ่งคือการเสวยสุกรมัททวะของนายจุนทะแล้วทำให้เกิดอาพาธหนัก
จนถึงอาเจียนเป็นพระโลหิต ซึ่งก่อนหน้านี้พระพุทธเจ้าก็ทรงมีพระอาการอาพาธอยู่แล้ว แต่
พระองค์ทรงใช้สติและกำลังสมาธิอดกลั้นไว้จึงสามารถทำให้เสด็จมายังกรุงกุสินาราได้ พระวจา
สุดท้ายหรือที่เรียกว่าปัจฉิมวาจาของพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงโอวาทภิกษุให้ทำหน้าที่ด้วยความไม่
ประมาท เพราะสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมเป็นธรรมดา หากไม่รู้เท่าทันสังขารและมีความยึดมั่นใน
สังขารนั้นก็จะทำให้เกิดทุกข์ซึ่งมีสาเหตุมาจากความประมาท ความไม่ประมาทเท่านั้นที่จะทำให้ผู้
ปฏิบัติละทุกข์ได้